

Ilon Wikland – ett konstnärsliv

Enno Tammer

Översättare Maarja Talgre

Stockholm: Rabén & Sjögren 2020

280 sidor. ISBN 9789129724646

Recenserad av **Maria Lassén-Seger** [docent i barn- och ungdomslitteratur, Åbo Akademi, maria.lassen@abo.fi]

Ilon Wikland är en gigant inom svensk barnboksillustration. Från samarbetet med Astrid Lindgren till de egna autofiktiva bilderböckerna har Wikland fångat karaktärer och stämningar samt levandegjort sagovärldar för generationer av läsare. Många är eventuellt mer bekanta med Wiklands bilder än med illustratören själv, varför en bok som gläntar på dörren till hennes långa och händelserika liv är välkommen.

Ilon Wikland föddes 1930, som Maire-Ilon Pääbo, in i en estnisk bildad och företagsam, borgerlig släkt, men kom redan som 14-åring att fly undan kriget till Sverige, där hon sedan levt och verkat hela sitt vuxna liv. I Enno Tammers *Ilon Wikland – ett konstnärsliv* ägnas ändå över hundra sidor åt barndomen i Estland, motiverat av att den tiden så starkt präglade Wiklands liv och konstnärskap. Barndomen skildras med emotionellt laddade motsattpar som idyll och katastrof, frihet och rotlöshet. Föräldrarna Viida och Max Pääbo satte eget arbete framför familjeliv. Äktenskapet slutade tidigt i skilsmässa och föräldrarnas nya äktenskap fjärmade dem ytterligare från sin dotter. »De hade ingen tid för mig» (s. 16), konstaterar Wikland lakoniskt.

Wikland togs istället om hand av släktingar. Först mormor i Tartu på 1930-talet, senare farmor och farfar i Haapsalu. Barndomens frihet och mor- och farföräldrarnas omsorg stod för idyllen, medan föräldrarnas ointresse lämnade livslånga sår. Så gjorde även kriget. Wikland växte upp i ett Estland först ockuperat av Ryssland, sedan föremål för tyska och ryska krigsintressen. För att trygga Ilons framtid sändes hon till Sverige strax innan ryssarna återtog makten över Estland. På andra sidan järnridån började ett helt nytt liv, först med konststudier och arbete för att försörja sig, sedan med familjeliv och en lång illustratörskarriär. »Jag måste klara mig själv» (s. 47) är en insikt som mycket tidigt kom att präglade Wiklands liv.

Ilon Wikland – ett konstnärsliv redogör kronologiskt för viktiga händelser i Wiklands liv. Ändå är det ingen regelrätt biografi. Författaren Enno Tammer växlar mellan att »rita bilder ur Ilons liv med ordens hjälp» (s. 8), som han själv uttrycker det, och att infoga intervjuer där egna frågor varvas med Wiklands svar. Resultatet

är tyvärr inte helt tillfredsställande. Särskilt problematiskt är det sätt på vilket Tammer skriver in sig själv i verket. Exempelvis genom att kommentera ett dramatiskt livsskede så här: »Som i en tv-serie. Blir det en fortsättning på serien?» (s. 141). Eller genom att beskriva Wiklands temperament och integritet så här:

Ilon kunde ibland vara naiv och mycket tillitsfull, särskilt som ung, men när hennes förtroende missbrukades kunde man vara säker på att det inte skulle hända fler gånger. När man missbrukar Ilons förtroende blir hon arg. Själv har hon beskrivit det som att hon blir ond, dålig. Jag har sett denna Ilon och råder ingen att leka med hennes tillit. (s. 145)

Dessa formuleringar och stilgrepp är långt ifrån eleganta. Valet att infoga egna åsikter, antydningar och förmaningar leder i värsta fall till att berättartonen blir otidsenligt förnumstig och smått nedlåtande gentemot läsarna.

Även den djupa beundran Tammer hyser för Wikland sätter krokben för utforskandet av hennes konstnärsliv. Piruetterna kring Wiklands privatliv blir rentav konstiga när Tammer försöker respektera Wiklands integritet samtidigt som han avslöjar incidenter som väcker frågor hos läsaren, till exempel vad gäller det ansträngda mor-dotterförhållandet. Eftersom verket bär undertiteln »ett konstnärsliv» kan en inte undgå att undra över vad Wiklands eget äktenskap, mannens otrohet och förälskelsen i en gift man som vägrar binda sig har att göra i sammanhanget. Verkets röda tråd är överlag svår att urskilja. Är den livshändelserna (som vi ofta bara tillåts se vissa delar av) eller konstnärskapet?

Tammers berättelse om Wiklands konstnärsliv går tyvärr ofta vilse i sig själv. Stor möda ägnas åt att visa upp urkunder och arkivfynd som bekräftar detaljer kring Wiklands estniska uppväxt. Detta bakgrundsarbete har förstås behövts eftersom Wiklands barndomsminnen antingen är fragmentariska eller saknas helt och hållet, men varför de ska redovisas för läsaren är en gåta. På liknande sätt förlorar sig Tammer i långrandiga utredningar om hur Ilons Sagoland i Haapsalu kom till. Helheten har stundvis karaktären av ett ofärdigt manus, med onödiga upprepningar och avsaknad av en utmejslad enhetlig linje.

Det högtintressanta stoffet väcker dock förväntningar på en fördjupad diskussion bortom ett beundrarporträtt. Tammers bildtolkning stannar vid att i ord beskriva vad Wiklands bilder föreställer och hur de knyter an till hennes estniska barndom. Därmed förblir brännande frågor, som vad Wiklands barndomstrauman på djupet har inneburit för konstnärskapet, utforskade. Även samarbetet med Astrid Lindgren, som blev Wiklands stora genombrott som illustratör på den svenska barnboks-scenen, redogörs för på ett förenklat, ytligt plan. Samarbetet inleddes redan 1953 med *Mio min Mio* och varade över flera decennier. I ljuset av ny biografisk forskning kring Lindgrens liv, författar- och redaktörskap kunde många intressanta paralleller mellan Lindgren och Wikland ha utforskats närmare, såsom deras liknande inställning till barns lekar och frihet, naturens och djurens betydelse, krigets spår, rakryggad rättvisa samt intresset för övergivna och utsatta barn. Konstaterandet att

Bröderna Lejonhjärta är den Lindgrenbok som står Wikland närmast rentav ber om att kopplas till Wiklands egna erfarenheter av diktatur och förtryck.

Som konstnärbiografi betraktat har *Ilon Wikland – ett konstnärsliv* tyvärr sina brister. Detta oaktat är verket en visuellt tilltalande volym, försedd med ett rikt bildmaterial och luftigt formgiven. Boken är lättläst och kan fungera som en introduktion »light» till konstnärskapet.

Boken åskådliggör därtill det pockande behovet av en studie som mer ingående utforskar Ilon Wiklands omfattande illustratörsgärning. Trots att Wikland själv tonar ner sitt bidrag till Astrid Lindgrens framgångar – »boken är författarens och inte min» (s. 168) – finns goda argument inom illustrationsforskningen för att bygga ut bilden av henne som medskapare till ikoniska barnlitterära karaktärer som Karlsson på taket, Mio och bröderna Lejonhjärta. Den inblick i Wiklands liv och bilder som Tammer erbjuder ger tveklöst mersmak och kan därmed vara framtida forskning till nytta.